

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ
ЛЮДЯНОСТІ ТА ГЕНОЦИД:
ПРАКТИЧНИЙ ПОГЛЯД
НА ОКРЕМІ АСПЕКТИ
РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ
В КОНТЕКСТІ РАТИФІКАЦІЇ
РИМСЬКОГО СТАТУТУ**

*(матеріали панельної дискусії в рамках
ІХ Міжнародного юридичного форуму
23 вересня 2025 року)*

Київ • Алерта • 2025

Редакційна колегія:

Червяков О.І. — канд. юр. наук, доцент;
Коваленко Є.В. — канд. юр. наук, доцент;
Олсінников Д.О. — канд. юр. наук;
Євтушенко І.В. — канд. юр. наук;
Даль А.Л. — канд. юр. наук;
Грохольський В.П. — канд. юр. наук, доцент

- 3-68 Злочини проти людяності та геноцид: практичний погляд на окремі аспекти російської агресії в контексті ратифікації Римського Статуту: матеріали панельної дискусії в рамках IX Міжнародного юридичного форуму (23 вересня 2025 року. м. Харків). — Київ : Алерта, 2025. — 286 с.

ISBN 978-617-566-947-1

У збірнику представлено матеріали панельної дискусії в рамках IX Міжнародного юридичного форуму, присвяченої обговоренню та вирішенню низки проблемних питань, пов'язаних із розслідуванням злочинів проти людяності та геноциду в Україні в контексті ратифікації Римського Статуту. Зокрема доповіді, виступи та їх тези стосуються кримінально-правової оцінки діянь з ознаками злочинів проти людяності та геноциду в Україні; питанням документування та досудового розслідування злочинів проти людяності та геноциду в Україні; взаємодії з міжнародними судовими інституціями в питаннях притягнення до відповідальності осіб, що вчинили злочини проти людяності і геноциду, а також забезпечення відшкодування завданої шкоди та взаємодії сил сектору безпеки і оборони України в процесі протидії вчиненню злочинів проти людяності та геноциду в умовах повномасштабної збройної агресії.

Видання адресоване здобувачам вищої освіти, співробітникам підрозділів сил безпеки сектору безпеки і оборони України, працівникам прокуратури, суду, науковим працівникам, аспірантам, викладачам закладів вищої юридичної освіти (факультетів ЗВО), а також іншим особам, до предмету зацікавленості яких відносяться порушені питання.

Редакційна колегія наголошує, що висновки окремих авторів є дискусійними. Разом із тим, їх публікація здійснюється з метою забезпечення плюралізму наукової думки і публічного обговорення. Матеріали друкуються мовою оригіналу. За виклад, зміст і достовірність матеріалів, а також використання наукових джерел без відповідного посилання відповідають автори.

УДК 343.337

<i>Полуніна Л.</i> ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ... 181	181
<i>Поплавська Н.</i> ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУДОВОГО РОСЛІДУВАННЯ..... 187	187
<i>Рабомізо Д., Хендель Н.</i> НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МОРСЬКІЙ ВІЙНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА..... 192	192
<i>Ряшко О.</i> ТРУДНОЩІ РОЗСЛІДУВАННЯ ГЕНОЦИДУ В УКРАЇНІ 198	198
<i>Сергєєва Д.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В ТАКТИЦІ ДОПИТУ У ПРОВАДЖЕННЯХЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ГЕНОЦИДУ 203	203
<i>Сірий О.</i> СИНЕРГІЯ СИЛ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ГЕНОЦИДУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 213	213
<i>Тимофєєв А.</i> ПОДВІЙНА КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ 220	220
<i>Туляков В.</i> ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УКРАЇНІ: РЕТРОАКТИВНІСТЬ ТА ГІБРИДНИЙ ПІДХІД..... 224	224
<i>Фєдосєєв В.</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У СВІТЛІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО СТАТУТУ 230	230
<i>Філіпенко Н.</i> НЮРНБЕРЗЬКИЙ ПРОЦЕС ЯК ФУНДАМЕНТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ: ВІД ІСТОРИЧНОГО ПРЕЦЕДЕНТУ ДО СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ ЗАПОБІГАННЯ ГЕНОЦИДУ 234	234
<i>Харченко В.</i> ЗЛОЧИНИ ГЕНОЦИДУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: МЕХАНІЗМИ РЕАГУВАННЯ УКРАЇНОЮ НА ЇХ ВЧИНЕННЯ 241	241

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УКРАЇНІ: РЕТРОАКТИВНІСТЬ ТА ГІБРИДНИЙ ПІДХІД

Вячеслав ТУЛЯКОВ,

професор кафедри кримінального права,
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрНУ

Україна визнала комплементарну юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС) у 2015 році відповідно до статті 12(3) Римського статуту, що підтверджує її міжнародно-правовий обов'язок переслідувати злочини проти людяності та воєнні злочини незалежно від їхньої імплементації у національне законодавство [1]. Цей обов'язок ґрунтується на принципі «*jus cogens*» імперативних нормах міжнародного права, які мають універсальну юридичну силу, забороняють такі діяння, як геноцид, катування чи злочини проти людяності, і не допускають відступлення через національні закони чи договори [2][3]. Поняття «*jus cogens*» означає категорію норм, які є обов'язковими для всіх держав і мають вищу юридичну силу, а будь-які суперечливі норми чи угоди визнаються недійсними [4]. Ці норми тягнуть за собою суб'єктивну та об'єктивну відповідальність держав і осіб у межах міжнародного кримінального права.

Контекст імплементації та ретроактивність. Україна внесла зміни до КК України в серпні 2024 року (Закон № 09.10.2024 р. № 4012 – IX), змінивши редакцію статті 438 (воєнні злочини) та додавши Законом від 17.06.2025 р. № 4499 ст. 442-2 (злочини проти людяності), остаточно імплементавав нову редакцію воєнних злочинів, та норму про злочини проти людяності у жовтні 2025 року [5]. Ці заборони відображають статті 7–8 Римського статуту, дозволяючи переслідувати систематичні атаки на цивільне населення, включаючи депортації, тортури чи умисне знищення культурної спадщини у якості самостійної підстави кримінальної відповідальності. Фактично до 2025 року КК України не містив спеціальних норм про злочини проти людяності, тому діяння, вчинені з 2014 року, кваліфікувалися

як воєнні злочини (ст. 438 КК України) або за загальними складами, такими як умисне вбивство (ст. 115), катування (ст. 127), незаконне позбавлення волі (ст. 146) чи руйнування майна (ст. 194) [6].

Пряме застосування нових статей КК України до злочинів, вчинених до 1 січня 2025 року, наприклад, під час подій 2014–2024 років, може порушити принцип неретроактивності (ч. 1 ст. 7 ЄКПЛ та ст. 5 Конституції України) [7]. Однак ч. 2 ст. 7 ЄКПЛ дозволяє виняток: «Ця стаття не перешкоджає судовому переслідуванню та покаранню будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення була кримінальною за загальними принципами права, визнаними цивілізованими народами» [8]. Злочини проти людяності є *jus cogens*, криміналізованими з 1945 року (Статут Нюрнберзького трибуналу) та в Римському статуті МКС (2002 рік), що дозволяє їх переслідування незалежно від відсутності національних норм, якщо діяння відповідає елементам статті 7 Римського статуту (систематичність, спрямованість проти цивільних) та покарання було передбачуваним (*foreseeability*) [2]. Рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі *Korbely v. Hungary* (2008) підтверджує, що принцип *nullum crimen sine lege* не порушується, якщо діяння на момент вчинення було злочином за міжнародним правом, а покарання передбачуваним [9]. У цій справі угорський офіцер був засуджений за дії 1956 року, але ЄСПЛ визнав порушення ст. 7 через недостатню передбачуваність кваліфікації як злочину проти людяності, оскільки елементи систематичності нападу не були чітко доведені [9]. На відміну від *Korbely*, злочини в Україні (наприклад, депортації кримських татар чи тортури на Донбасі) мають задокументований системний характер, що підтверджується звітами ООН та МКС, що підвищує передбачуваність покарання [10; 17].

Справа **Kononov v. Latvia** (2010) навпаки ілюструє межі ретроактивності. ЄСПЛ визнав порушення ст. 7 через ретроактивне застосування норм про воєнні злочини до дій партизана 1944 року, оскільки вони не були чітко передбачуваними та відбувалися в поствоєнний період [11]. Проте злочини проти людяності в Україні з 2014 року є універсально криміналізованими за *jus cogens*, незалежно від воєнного стану, що дозволяє ретроактивне переслідування за ч. 2 ст. 7 ЄКПЛ, якщо суди доведуть систематичність діянь і передбачуваність покарання для винних осіб (наприклад, через резолюції ООН чи прецеденти МТКЮ). Рішення МТКЮ у справах *Tadić* (1997)

та Kunarac (2001) встановили, що злочини проти людяності мають статус *jus cogens*, а їх систематичний характер не залежить від національної кодифікації [12][13]. Рішення МКС у справі Al Mahdi (2016) визнало умисне знищення культурної спадщини воєнним злочином за ст. 8(2)(e)(iv) Римського статуту, яке може кваліфікуватися як частина системного нападу на цивільне населення [14].

Проблематика доказування контекстуального елементу. Одним із ключових викликів у переслідуванні злочинів проти людяності є доказування контекстуального елементу широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, з усвідомленням такого нападу виконавцем (ст. 7(1) Римського статуту). Цей елемент, визначений як «widespread or systematic attack directed against any civilian population» з «knowledge of the attack», є обов'язковим для МКС і вимагає демонстрації політики чи плану, що стоїть за злочинними актами [1]. У контексті ратифікації Римського статуту 25 жовтня 2024 року з набранням чинності його з 1 січня 2025 року, ця проблема посилюється для національних судів України, які не зобов'язані доводити такий елемент для кваліфікації за ст. 442–2 КК України, оскільки українське законодавство фокусується на індивідуальних актах без обов'язкового контекстуального порогу [6]. Для злочинів, вчинених після 01.01.2025, комплементарність (ст. 17 Римського статуту) вимагає від національних судів узгодження з МКС-стандартами, що може ускладнити справи: наприклад, ізольовані акти тортур чи руйнувань, які легко кваліфікуються за ст. 127 чи ст. 194 КК України, потребуватимуть додаткових доказів системності (свідчення, документи, експертизи) для уникнення передачі до МКС [15]. До ратифікації цей елемент не був обов'язковим, дозволяючи гнучкість, але після січня 2025 року національні розслідування ризикують бути визнані «нещирими» (*non genuine*), якщо ігноруватимуть контекст, що призведе до втручання МКС [1]. Це створює практичну колізію: українські суди мусять адаптувати доказову базу, використовуючи звіти ООН чи МКС, але без повної інфраструктури для збору доказів системності, особливо в зонах конфлікту [16; 17].

Гібридний підхід може полегшити це, інтегруючи контекстуальний аналіз у мотивувальну частину вироку, але вимагає законодавчих уточнень для уникнення дублювання юрисдикцій.

Колізії національного права та гібридний підхід. Моністичність джерел кримінального права України, визначена ст. 3 КК України,

створює колізію: злочинність діяння визначається виключно КК України, а застосування норм за аналогією заборонено [6]. Крім того, принцип незворотності дії закону (ст. 58 Конституції України) ускладнює пряме використання міжнародних норм без національної імплементації до жовтня 2024 року [7]. Для подолання цієї колізії пропонується гібридний підхід: формальна кваліфікація за статтями КК України (наприклад, ст. 438 чи ст. 115), але з обґрунтуванням у мотивувальній частині вироку системного та масового характеру нападів на цивільне населення з посиланнями на практику МТКЮ (Tadić, Kunarac), МКС (Al Mahdi) та ЄСПЛ (Korbely, Kononov) [12][14][15][16][17].

Наприклад, умисне руйнування об'єктів культурної спадщини до ратифікації Римського Статуту кваліфікується як воєнний злочин за ст. 438 КК України, але мотивувальна частина вироку може посилатися на Al Mahdi (2016) для підтвердження системності нападу, що відповідає ознакам злочину проти людяності за ст. 7 Римського статуту [1; 15–16].

Теоретично мотивувальна частина вироку щодо діянь, вчинених до 2025 року, може включати висновок на кшталт: «Дії обвинувачених, що полягали в умисному руйнуванні об'єктів культурної спадщини, підпадають під кваліфікацію воєнного злочину за статтею 8(2)(e)(iv) Римського статуту (Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, 2016) та відповідають ознакам злочинів проти людяності у розумінні міжнародного права, що мають статус *jus cogens* (Korbely v. Hungary, ВП, 2008). Попри включення відповідної статті до КК України лише у жовтні 2024 року, фактичні обставини справи дозволяють застосовувати принципи міжнародного права, визнаючи протиправність дій обвинувачених *per se*, без порушення принципу невідворотності дії закону».

Альтернативно: «Дії обвинувачених, що полягали в умисному руйнуванні об'єктів культурної спадщини, підпадають під кваліфікацію воєнного злочину за статтею 8(2)(e)(iv) Римського статуту (Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, 2016) та відповідають ознакам злочинів проти людяності у розумінні міжнародного права, що мають статус *jus cogens* (Korbely v. Hungary, ВП, 2008). Попри включення відповідної статті до КК України лише у жовтні 2024 року, фактичні обставини справи дозволяють застосовувати принципи міжнародного права, визнаючи протиправність дій обвинувачених *per se*, без порушення принципу невідворотності дії закону».

У такому випадку концепт гібридності кримінального права полягає у синергії національних норм КК України та імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*) для ефективного переслідування міжнародних злочинів, особливо у випадках прогалин у національному законодавстві [17]. Цей підхід є актуальним у контексті створення трибуналу Ради Європи з питань агресії, де поєднання національних і міжнародних норм дозволяє кваліфікувати злочини агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності. Гібридність забезпечує: 1) дотримання конституційних вимог і національного законодавства; 2) відображення політичного та міжнародно-правового виміру злочинів; 3) створення прецедентів для розвитку національної юриспруденції та майбутньої перекваліфікації діянь.

Таким чином, хоча до жовтня 2024 року діяння кваліфікувалися за іншими нормами КК України, де-факто вони підпадали під міжнародну заборону злочинів проти людяності. Українські суди можуть формувати практику на перетині національного та міжнародного права, використовуючи гібридний підхід для ефективного переслідування осіб, відповідальних за масштабні та системні злочини, з урахуванням проблематики доказування контекстуального елементу після ратифікації.

Список використаних джерел:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. (1998). URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>. (дата звернення 16.09.2025)
2. LII / Legal Information Institute. (2016). *Jus cogens*. Cornell Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/jus_cogens. (дата звернення 16.09.2025)
3. International Law Commission. (2019). *Peremptory norms of general international law (jus cogens)*. URL: <https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/chp5.pdf>. (дата звернення 16.09.2025)
4. Bassiouni, M. C. (1996). *International crimes: Jus cogens and obligatio erga omnes*. *Law and Contemporary Problems*, 59(4), 63–74. URL: <https://www.jstor.org/stable/1192190>. (дата звернення 16.09.2025)
5. Верховна Рада України. (2024). Закон України № 3909-IX про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього від 21 серпня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-IX#Text>. (дата звернення 16.09.2025)

6. Верховна Рада України. (2001). Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
7. Конституція України. (1996) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. (дата звернення 16.09.2025)
8. European Court of Human Rights. (2025). Guide on Article 7 of the European Convention on Human Rights Updated on 28 February 2025 URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_eng. (дата звернення 16.09.2025)
9. European Court of Human Rights. (2008). Case of Korbely v. Hungary (Application no. 9174/02). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88429>. (дата звернення 16.09.2025)
10. United Nations. (2022). *Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine*. URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicir-ukraine/index>. (дата звернення 16.09.2025)
11. European Court of Human Rights. (2010). Case of Kononov v. Latvia (Application no. 36376/04). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117749>. (дата звернення 16.09.2025)
12. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. (1997). Prosecutor v. Dusko Tadić (Case No. IT-94-1-T). URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1997/en/40193>. (дата звернення 16.09.2025)
13. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. (2001). Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al. (Case No. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T). URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2001/en/18198>. (дата звернення 16.09.2025)
14. International Criminal Court. (2016). Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi (Case No. ICC-01/12-01/15). URL: <https://www.legal-tools.org/doc/042397/>. (дата звернення 16.09.2025)
15. International Criminal Court. (2011). Elements of Crimes. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>. (дата звернення 16.09.2025)
16. United Nations. (2024). International law: Understanding justice in times of war. URL: <https://unric.org/en/international-law-understanding-justice-in-times-of-war/>. (дата звернення 16.09.2025)
17. International Criminal Court. (2024). Situation in Ukraine. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>. (дата звернення 16.09.2025)